

**CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH
TAYYORGARLIK**

10-sinf

Umumiy o'рта ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tavsiya etilgan

TOSHKENT – 2022

UO'K 355.211.5(075.3) **Sotvoldiyev A. Y., Bo'tayev A. M., Yoqubov A. F., Abduvoxidov X. A.**
KBK 68.49ya72
Ch 31
Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik [Matn] : 10-sinf uchun
darslik / – Toshkent : Respublika ta'lim markazi, 2022. – 160 b.

Taqrizchilar:

- T. Choriyev** O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputati, Mudofaa va xavfsizlik masalalari qo'mitasi a'zosi, filologiya fanlari nomzodi, professor;
- T. Karimov** O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputati, Mudofaa va xavfsizlik masalalari qo'mitasi a'zosi, siyosatshunoslik fanlari nomzodi;
- Sh. Usmanov** O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi Jangovar tayyorgarlik bosh boshqarmasi katta inspektori, podpolkovnik;
- A. Kenjayev** Nizomiy nomidagi TDPU Harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi, podpolkovnik.

The image shows a promotional graphic for digital resources. On the left, there is a yellow box with a QR code and the text "SCAN ME TO GET TO DIGITAL RESOURCES" and "http://...O'ZBEK TILIDA". On the right, there is a red box with a warning icon and the text "Diqqat!" and "Darslikni to'ldiruvchi raqamli tashkil etuvchilarga o'tish uchun QR-kod yoki veb-saytdan foydalaning." Below this is a yellow button with the text "dr.rtm.uz" and a mouse cursor pointing to it. At the bottom, there is a line of text: "Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan chop etildi."

MUNDARIJA

Kirish	6
--------------	---

I bo'lim. HARBIY-VATANPARVARLIK VA HARBIY SAN'AT TARIXI

I.1. Harbiy san'at tarixining shakllanishi

1-mashg'ulot. Dunyo miqyosida harbiy sohaning rivojlanishiga hissa qo'shgan sarkardalar. Buyuk sarkardalarning jangovar mahoratlari	9
---	---

I.2. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy va milliy qadriyatlar

1-mashg'ulot. Vatanparvarlik va harbiy-vatanparvarlik tushunchalari. Jangovar an'analar.....	13
2-mashg'ulot. Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekistonlik jangchilarning ko'rsatgan qahramonliklari. Vatan mustaqilligi uchun jon fido qilgan harbiy xizmatchilar	16

II bo'lim. HARBIY XIZMAT ASOSLARI

II.1. Harbiy xizmatning huquqiy asoslari

1-mashg'ulot. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Vatan himoyasi to'g'risida. Qurolli Kuchlarga rahbarlik qilish. Qurolli Kuchlar Bosh shtabi. Harbiy okruglar	20
2-mashg'ulot. O'zbekiston Respublikasining "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi qonuni. Harbiy xizmat turlari. Harbiy xizmatga chaqirilishdan ozod etish. Harbiy xizmatga chaqirilish muddatini kechiktirish	23

II.2. O'zbekiston Respublikasining Mudofaa to'g'risidagi qonuni

1-mashg'ulot. Mudofaa tushunchasi. Mudofaa to'g'risidagi qonun. Qurolli Kuchlarning tashkil etilishi	28
2-mashg'ulot. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari. Mudofaa vazirligi qo'shin turlari, vazifasi, tuzilishi va faoliyat asoslari.....	31

II.3. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Ichki xizmat nizomi

1-mashg'ulot. Harbiy xizmatchilarning umumiy majburiyatlari. Harbiy unvonlar. Boshliqlar va bo'ysunuvchilar, kattalar va kichiklar.....	35
2-mashg'ulot. To'g'ridan-to'g'ri va bevosita boshliqlar. Buyruq berish va uni bajarish tartibi. Harbiycha salomlashish, harbiycha xushmuomalalik va murojaat etish qoidalari. Harbiy xizmatchilar orasidagi Nizom munosabatlarini buzganlik uchun javobgarlik	42

III bo'lim. OTISH TAYYORGARLIGI

III.1. O'qotar qurollarning vazifasi, tuzilishi, ishlash prinsipi va jangovar xususiyatlari

1-mashg'ulot. Nazariy. Kalashnikov avtomatining vazifasi, konstruktiv va ballistik ko'rsatkichlari, umumiy tuzilishi. Kalashnikov qo'l pulemyoti. Jangovar patronlar. Qurol-yarog' va o'q-dorilar bilan ishlaganda xavfsizlik choralari	47
2-mashg'ulot. Avtomatning asosiy qism va mexanizmlari, ularning vazifalari. Kalashnikov avtomatini noto'liq qismlarga ajratish va qayta yig'ish tartibi.....	52

III.2. Quoldan otish asoslari va qoidalari

- 1-mashg'ulot. Nazariy. Otish hodisasi va uning davrlari. O'qning boshlang'ich tezligi va uning otishga ta'siri. Qurolning ortga urishi (tepishi) va o'qning uchish burchagi 61
- 2-mashg'ulot. Nazariy. O'q trayektoriyasining hosil bo'lishi. To'g'ri otish. To'silgan, o'q tegmaydigan va tegadigan bo'shliqlar hamda ularning amaliy ahamiyati 64

III.3. Joyda turib va harakat paytida qo'zg'almas va paydo bo'luvchi nishonlarga o't ochish

- 1-mashg'ulot. Mashg'ulot o'tkazishdagi xavfsizlik choralari. O'qdonni patron bilan to'ldirish. Tayanchni tayyorlash. Tayanchdan yotib otishga tayyorlanish. Otishni amalga oshirish. Otishni to'xtatish. Qurolni o'qsizlantirish 68

IV bo'lim. AMALIY JISMONIY TAYYORGARLIK

IV.1. To'siqlar yo'lagi (qatori)dan o'tish

- 1-mashg'ulot. Yagona to'siqlar yo'lagi bilan tanishish. Alohida to'siqlardan o'tish usullari va ularni yengib o'tishni mashq qilish 77
- 2-mashg'ulot. To'siqlar yo'lagini yengib o'tish mashqini bajarish 82
- 3-mashg'ulot. Umumiy nazorat mashqlarini bajarish 83

V bo'lim. HARBIY ISH ASOSLARI

V.1. Umumqo'shin jangi asoslari

- 1-mashg'ulot. Nazariy. Jang haqida tushuncha. Zamonaviy umumqo'shin jangining tavsifi va maqsadi. Zamonaviy umumqo'shin jangining asosiy turlari. Askarning jangdagi majburiyatlari va ekipirovkasi 86
- 2-mashg'ulot. Nazariy. Jangovar guruhning tarkibi, qurollanishi va jangovar imkoniyatlari. Jangovar guruhning jangovar tartibi 89

VI bo'lim. FUQARO MUHOFAZASI

VI.1. Favqulodda vaziyatlar tushunchasi. O'zbekiston Respublikasi hududida sodir bo'lish ehtimoli mavjud tabiiy xarakterdagi favqulodda vaziyatlar

- 1-mashg'ulot. Favqulodda vaziyatlar tushunchasi. Zilzila, ko'chkilar, suv toshqini, sel, qor ko'chishi, kuchli shamollar va boshqalar. Yaqinlashib kelayotgan xavf belgilari 94

VI.2. O'zbekiston Respublikasi hududida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan texnogen va tabiiy tusdagi favqulodda vaziyatlarda aholining harakatlari

- 1-mashg'ulot. Nazariy. Favqulodda yuzaga keladigan epidemiologik, epizootik va epifitotik vaziyatlar. Karantin va pandemiya 97
- 2-mashg'ulot. Nazariy. Texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar tushunchasi va ularning yuz berish sabablari 102

VI.3. Ommaviy qirg'in qurollari va ulardan aholini himoya qilish

- 1-mashg'ulot. Nazariy. Yadroviy qurol. Yadroviy zararlanish o'chog'i. Termoyadro quroli. Neytron bombasi. Kimyoviy qurol 107

2-mashg'ulot. Nazariy. Bakteriyaviy (biologik) qurol. Karantin va observatsiya. Zamonaviy oddiy qirg'in vositalari	114
VI.4. Shaxsiy (individual) himoya vositalari, vazifasi, tuzilishi va ulardan foydalanish tartibi	
1-mashg'ulot. Nafas olish organlarini himoya qiluvchi individual vositalar. Fuqaro gazniqoblari. Ularning vazifasi, tuzilishi va ulardan foydalanish. Respirator. Changga qarshi matoli niqob, paxta-doka bog'lagich va ulardan foydalanish	117
2-mashg'ulot. Amaliy. Terini himoya qilish vositalari. Maxsus himoya vositalari: umumqo'shin himoya jamlanmasi, yengil kostyum, himoyalovchi-filtrlovchi kiyim. Umumqo'shin himoya jamlanmasidan "yoping'ich", "yengil plash", "kombinezon" ko'rinishida foydalanish. L-1 yengil kostyumini kiyish. Terini himoya qilishning qo'lbola vositalaridan foydalanish. Germetizatsiyalash va aralashma shimdirish orqali himoya xususiyatlarini oshirish	121
VI.5. Fuqaro muhofazasi himoya inshootlari	
1-mashg'ulot. Panagohlar. Radiatsiyaga qarshi pana joylar. Oddiy pana joylar. Odamlarni himoya inshootlariga joylashtirish	125
VI.6. Evakuatsiya tadbirlarida aholining harakat qilish tartibi	
1-mashg'ulot. Evakuatsiya tadbirlarini o'tkazish	129
VI.7. Sanitariya ishlovi. Kiyim-bosh va buyumlarni zararsizlantirish	
1-mashg'ulot. Odamlarni sanitariya ishlovidan o'tkazish	134

VII bo'lim. TIBBIY BILIM ASOSLARI

VII. 1. Shikastlanganda, baxtsiz hodisa sodir bo'lganda va jarohatlanganda (yaralanganda) birinchi tibbiy yordam ko'rsatish

1-mashg'ulot. Nazariy. Jarohat to'g'risida tushuncha, jarohatlarning turlari. Jarohatlanganda birinchi tibbiy yordam. Bog'lam va bog'lash uchun materiallar. Shaxsiy bog'lash paketidan foydalanish qoidalari	139
2-mashg'ulot. Amaliy. Bosh, ko'krak, qorin, qo'l va oyoq sohalariga sterilizatsiya qilingan bog'lamlar qo'yish	142
3-mashg'ulot. Amaliy. Qon ketishining turlari. Qon ketishini vaqtincha to'xtatish usullari. Arteriya qon tomirlarini barmoq bilan bosish nuqtalari. Qo'lbola siquvchi bog'lam va tasma (jgut)dan foydalanish qoidalari	145
4-mashg'ulot. Amaliy. Suyak sinishi to'g'risida tushuncha va uning belgilari. Bosh suyagi, yelka, ko'krak qafasi, oyoq va qo'l suyaklari singanda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish usullari	151
Tushuncha va atamalar lug'ati.....	156
Foydalanilgan adabiyotlar	158

KIRISH

Jahonda turli yovuz kuchlar o'zining mustaqil rivojlanish yo'lini tanlagan yosh davlatlar uchun xavf solib turgan hozirgi davrda Vatan himoyachilariga yuqori darajadagi talablar qo'yilmoqda. Zamonaviy kurashda faqat Vatani va xalqiga sadoqati, cheksiz, yuksak ma'naviy-ruhiy va jangovar sifatlarga ega, o'z ishining to'g'riligiga va dushman ustidan qozoniladigan g'alabaga to'la ishonadigan, qurol-aslaha va jangovar texnikadan mohirona foydalana oladigan, jismonan chiniqqan, intizomli jangchilargina g'alaba qozonadi.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani O'zbekiston Respublikasining "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi qonuniga binoan o'qitiladi. Fan o'quv dasturi o'quvchi-yoshlar maktabni bitirgach, mamlakat Qurolli Kuchlari safiga chaqirilar ekan, qisqa vaqt ichida zamonaviy qurollar va jangovar texnikalarni o'zlashtira olishi uchun ularni yosh askar ega bo'lishi lozim bo'lgan darajadagi bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirishni ko'zda tutadi.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanining maqsadlari:

o'quvchilarni Vatanga sadoqat;

ajdodlarga munosib avlod bo'lish;

jismoniy barkamollik;

favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakatlanish;

zarur holatlarda birinchi tibbiy yordam ko'rsata olish ruhida tarbiyalash va Vatan Qurolli Kuchlari tarkibida mavjud qurol va texnikalar bo'yicha bilimga ega bo'lishdan iborat.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanining vazifalari:

- O'zbekiston Respublikasining Qurolli Kuchlari safidagi harbiy xizmat huquqiy asoslarining talablari hamda mohiyatini o'rgatish;
- harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va harbiy burchga sadoqatli bo'lish, mas'uliyat va javobgarlikni shakllantirish;
- Vatan mustaqilligi va ravnaqi yo'lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib voris bo'lish tuyg'usini shakllantirish;
- umumharbiy nizomlarning harbiy xizmatchilar hayotidagi ahamiyatini, Vatanga qasamyod va uning talablarini anglash;
- favqulodda vaziyatlarda harakatlanish, zaruriyat tug'ilganda o'ziga hamda yon atrofdagilarga birinchi tibbiy amaliy yordam ko'rsatish ko'nikmalarini o'rgatish;
- yosh avlodda qat'iy hayotiy pozitsiya va Vatan taqdiri uchun daxldorlik mas'uliyatini shakllantirish;
- yoshlarni o'z fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini bajarishga, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishga qodir shaxslar etib tarbiyalashga yo'naltirish;
- harbiy burchga va Prezidentiga sadoqatli bo'lish, xalq taqdiri uchun javobgarlik tuyg'usini shakllantirish.

01 HARBIY-VATANPARVARLIK VA HARBIY SAN'AT TARIXI

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdan ko'zlangan asosiy maqsad – yoshlarda jamiyatning turli tarmoqlari, ayniqsa, harbiy soha bilan aloqador bo'lgan davlat xizmati turlarida faollik ko'rsatish, tinch va harbiy sharoitda Konstitutsiya va harbiy burchga sadoqatli bo'lish, ularda o'z yurti va xalqi taqdiri uchun yuksak mas'uliyat va javobgarlik kabi muhim xususiyatlarni shakllantirishdan iborat.

I.1. HARBIY SAN'AT TARIXINING SHAKLLANISHI

1-mashg'ulot. Dunyo miqyosida harbiy sohaning rivojlanishiga hissa qo'shgan sarkardalar. Buyuk sarkardalarning jangovar mahoratlari

O'quv faoliyati natijalari:

- Harbiy san'at tarixi to'g'risida ma'lumotga ega bo'ladi.
- Dunyo miqyosida harbiy sohaning rivojlanishiga hissa qo'shgan sarkardalar haqida biladi.
- Buyuk sarkardalarning jangovar mahoratiga oid tasavvurga ega bo'ladi.

Bilasizmi?

Harbiy san'at – bu harbiy harakatlarni tayyorlash nazariyasi va uni quruqlik, dengiz hamda havoda olib borish amaliyotidir.

Hozirgi kunda yoshlarni turli ko'rinishdagi vayronkor g'oyalar ta'siridan asrash, ularni milliy g'oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga **Vatan himoyasi** sharafligi va muqaddas burch ekanligini singdirish muhim.

Harbiy san'at tarixi

Zamonaviy harbiy san'atning tarkibiy qismi o'zaro uzviy bog'liq harbiy strategiya, operativlik san'ati va taktikadan iborat. Harbiy san'at ishlab chiqarishning taraqqiyot darajasi va ijtimoiy tuzum xarakteri bilan belgilanib, mamlakatning rivojlanish tarixi xususiyatlari, milliy xususiyatlar va an'analar, geografik sharoit va boshqa omillarga bog'liq tarzda rivojlanadi. Insoniyat tarixida harbiy san'atning shakllanishi va rivojlanishi *davlatchilik shakllangan davrga* borib taqaladi.

Samarali hujum uyushtirish yoki ishonchli himoyalani uchun odamlar yirik harbiy ittifoqlarga birlashishga majbur bo'lgan. Ilk davlat birlashmalari davridayoq harbiy lashkarlar tuzila boshlangan, harbiy yetakchilarning jamiyat hayotidagi ahamiyati oshib borgan. Shu tariqa urushlar, natijada harbiy san'at tarixi boshlangan.

Bronza davriga kelib Osiyoning ulkan hududlarida yashovchi qadimiy xalqlar qo'shni hududlarni bo'ysundirish uchun istilochilik yurishlarini olib borgan.

Ilk ulov vositalari bo'lgan ot va tuyalar ham harbiy urushlar davrida katta rol o'ynay boshlagan. G'ildirakning kashf etilishi jang aravalarining paydo bo'lishiga turtki bergan.

Eslab qoling!

Bronza va misdan foydalanishning yo'lga qo'yilishi harbiy qurol-yarog' turlarining kengayishiga olib keldi.

Eslab qoling!

Sarkarda – jangni puxta tashkil etish va jang paytida qo'shnlarni mohirlik bilan boshqarish orqali ulkan g'alabalarni qo'lga kiritgan va tarixdan joy olgan shaxs.

Aleksandr Makedonskiy. U bahodirlarga xos tana tuzilishiga ega bo'lmasa-da, yoshligidan yer yuziga hukmronlik qilishni orzu qilgan. Sarkardalik qobiliyatlari bilan o'z davrining buyuk sarkardalaridan biri sanalgan. Makedonskiy armiyasi g'alabalari qadimgi Gretsiya harbiy san'atining cho'qqisida turadi. U oz sonli armiya bilan Gretsiyadan Hindistongacha bo'lgan ulkan imperiyaga asos solgan.

Yuliy Sezar. Qadimgi Rimda davlat arbobi, diktator, sarkarda va yozuvchi. Galliya, Germaniya, Britaniyani bo'ysundirgan. Harbiy taktika va strategiyani mukammal egallagan, mohir notiq bo'lgan. O'z davrining qudratli arbobi. Fitnachilar tomonidan o'ldirilgan. Shundan so'ng, fuqarolar urushi boshlanib ketgan va Rim imperiyasi tanazzulga yuz tutgan.

Gannibal Barka. Karfagenlik sarkarda, Qadimgi dunyoning buyuk harbiy strateg. Rimning ashaddiy dushmani. Rimliklarga qarshi urush olib borgan. Dushman qo'shinlarini qanotlaridan o'rab olib, so'ngra qurshovga olish taktikasini mahorat bilan qo'llagan.

Chingizxon mo'g'ul qabilalarini birlashtirib, imperatorga aylangan. Xitoy, butun O'rta Osiyo, shuningdek, Kavkaz va Sharqiy Yevropani, Bog'dod va Xorazmni hamda ayrim Rus knyazliklarini egallagan.

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

10-sinf CHQBT darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: HUMO 9860230104973329

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Bizni hizmatdan foydalanib qulay imkoniyatga ega bo'ling!

Bizda maktablar uchun quydagi hujjatlar mavjud

- 1. 1-11-Sinflar uchun sinf soati ish reja va konspektlari**
- 2. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan to'garak hujjatlari**
- 3. Sinf rahbar hujjatlari**
- 4. Metodbirlashma hujjatlari**
- 5. Ustama hujjatlari**
- 6. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan konspektlar**
- 7. 1-11-Sinflar uchun Ish rejalar (Taqvim mavzu rejalar)**
- 8. Darsliklarning elektron varianti**
- 9. Maktab ish hujjatlari**
- 10. Direktor ish hujjatlari**
- 11. MMIBDO' ish hujjatlari**
- 12. O'IBDO' ish hujjatlari**
- 13. Psixolog hujjatlari**
- 14. Xotin-qizlar qo'mitasi ish hujjatlari**
- 15. Kutubxona mudirasi ish hujjatlari**
- 16. Besh tashabbus hujjatlari**
- 17. Ochiq dars ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar**